Hrdlička, Milan: Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka.

Petra Bulejčíková

Publikace doc. Hrdličky *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka. K prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince (Praha: Karolinum 2009)* podává v šesti kapitolách základní přehled problematiky postavení gramatiky ve vyučování češtině jako cizímu jazyku. První kapitola obsahuje informace o nabývání znalosti cizího jazyka obecně (podmínky, způsoby, koncepce). Ve druhé kapitole autor popisuje gramatiku jednak z hlediska historického (vznik, vývoj, druhy gramatik), jednak z hlediska didaktického (koncepce tzv. pedagogické gramatiky). Autor používá pojem gramatika jak pro jazykový systém (mluvnice) a pro jeho prezentaci, tak pro disciplínu myšlení o jazyce (lingvistika). Závěr druhé kapitoly autor věnuje koncepci tzv. pedagogické gramatiky a pedagogické komunikaci, která je ilustrována příklady možných postupů při opravování chyb, jichž se studenti dopouštějí. Tato praktická část je do češtiny převedena z publikace Lightbown & Spada [1999]. Didaktická stránka gramatiky je rozvíjena v kapitole třetí (role gramatiky v různých vyučovacích metodách od středověku do 20. století). Samostatná kapitola, čtvrtá, je věnována komunikační metodě a roli gramatiky v ní, neboť komunikační přístup je patrně nejrozšířenější přístup k vyučování cizích jazyků v našem prostředí a slovy doc. Hrdličky „*při respektování a reálném naplňování všech relevantních atributů komunikační metody (...) patrně neexistuje vhodnější a efektivnější lingvodidaktický přístup umožňující získat komplexní a široce pojímané znalosti jinojazyčného kódu.*“ (s. 58). V této kapitole autor relevantní atributy komunikační metody uvádí a vysvětluje (komplexnost, adresnost, užitečnost, s. 55-56)[1] a následně rozebírá tři základní okruhy její problematické aplikace, mezi něž řadí mj. stratifikaci českého národního jazyka a s ní spojenou problematiku prezentace nespisovných variet ve výuce cizinců. V souladu se Společným evropským referenčním rámcem pro jazyky (2006, s. 145) ovšem doc. Hrdlička upozorňuje i na fakt, že komunikační metoda není metodou jedinou a že je nutné vždy přihlížet k potřebám studentů konkrétního kurzu[2]. V souvislosti s tím upozorňuje i na nedostatečné zpracování typologie studentů. V páté kapitole jsou analyzovány učebnice češtiny pro cizince z hlediska zpracování konkrétních mluvnických kategorií (např. základní trendy v prezentaci deklinačních paradigmat, lingvodidaktická prezentace českých předložek). V kapitole šesté se autor zaměřuje na zpracování a prezentaci mluvnického pravidla. Předkládá základní kritéria, jež má optimální lingvodidaktické pravidlo splňovat.

Považuji za nutné zdůraznit, že publikace se ve shodě se svým názvem vztahuje pouze ke gramatice a její prezentaci, nikoli k jejímu procvičování a k propojení s dalšími dovednostmi nutnými ke zvládnutí komunikace. Proto zde čtenář najde pouze jediný příklad komunikační aktivity s odkazem na další literaturu (s. 57). Gramatické jevy se tak mohou zdát vytržené ze svých komunikačních funkcí a ze svého situačního zakotvení a praktické návody do vyučování musí čtenář hledat jinde. Autor nicméně opakovaně upozorňuje na nezbytnost uvádět zároveň s gramatickou poučkou také řečové pravidlo[3].

V opoře o doporučení Rady Evropy autor konstatuje, že „*se mluvnice jeví jako velmi účinný a úsporný soubor prostředků umožňujících mluvčímu podstatně zjednodušit celou řadu operací, které jsou nezbytné pro formulování výpovědí i pro jejich dekódování.*“ (s. 21). Ve způsobech prezentace několika gramatických jevů v učebnicích češtiny pro cizince ale nachází řadu nedostatků, které pak shrnuje a komentuje a na jejichž základě v závěrečné kapitole formuluje atributy optimálního mluvnického pravidla. Přestože autor lituje, že induktivní přístup ve vyučování češtiny jako cizího jazyka je „*bohužel podstatně méně častý*“ než přístup deduktivní (s. 34), mělo by se podle něj optimální mluvnické pravidlo vyznačovat „*preskriptivností, deduktivní povahou a sémaziologickým přístupem*“ (s. 137). Onomaziologii ovšem úplně nevylučuje: „*poněkud omezenější uplatnění onomaziologie by však nemělo znamenat apriorní rezignaci na její (byť jistým způsobem limitované) využití*“ (s. 130). Mluvnické pravidlo má být také komplexní a úplné (s. 132-133).

Proti indukci sice hovoří její časová náročnost a riziko, že si studenti pravidlo vyvodí špatně, nicméně pokud aplikujeme „adresnost“ a použijeme-li vhodně koncipované materiály, jistě existují kurzy, ve kterých je možné úspěšně využívat i mluvnická pravidla induktivního charakteru či zdánlivě neúplná. Za všechny zmiňme lexikalizaci gramatiky (Na cestě za češtinou, 2008), induktivní metodu SOS (Komárek [2006]) či parcelaci gramatiky (Štindlová & Škodová [2007]), jejichž aplikace se již pro češtinu jako cizí jazyk objevují či pro ni přímo vznikají.

Pokud jde o problematické body aplikace komunikační metody, které autor uvádí (nevhodné pojetí gramatiky, problematika prezentace nespisovných variet, nedostatečné zastoupení písemného projevu), jsou položena obecná doporučení, ala konkrétní diferencovaná řešení je třeba teprve hledat. Autor připomíná i některá další témata, která stále nejsou pro češtinu jako cizí jazyk dostatečně zpracována (historie prezentace gramatiky, typologie studentů, pedagogická komunikace).

Publikace je doplněna rozsáhlým seznamem literatury, v němž čtenář nalezne další zdroje informací, české i zahraniční, zejména z doby před rokem 2000. Několik z nich je také novějšího data, a to až do roku 2005.

Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka je publikace sice útlá, obsahuje však množství informací a při pozorném čtení také vyvolává řadu otázek. Jde nejen o závažné dílčí otázky, jakými jsou možné způsoby prezentace jednotlivých gramatických jevů, ale zejména jde o objasnění a případně o aktualizaci metodického základu, na němž prezentaci jazykového systému a způsob pedagogické komunikace stavíme.

Literatura

Andrášová H. & Podepřelová A. a kol. (2008) *Na cestě za češtinou.* Praha: Klet.

Choděra, R. (2006) *Didaktika cizích jazyků.* Praha: Academia.

Komárek, F. (2006) *Referenční rámec a jeho praktické uplatnění při výuce cizích jazyků.* In: *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2005-2006*, Praha: Akropolis, s. 45–56.

Lightbown, P. M. & Spada, N. (1999) *How languages are learned.* Oxford/New York: Oxford Univ. Press.

Richards, J.C. & Rodgers, T. S. (2001) *Approaches and Methods in Language Teaching.* Cambridge: CUP.

Štindlová, B. & Škodová, S. (2007) *Možnosti výuky gramatiky bez zprostředkovacího jazyka.* In: *Písemné zkoušky a testy z (cizích) jazyků (a z češtiny pro cizince)*, Poděbrady: ÚJOP UK, s. 110-118.

Vasiljev, I. (2007) *Gramatika, pragmatika, komunikace* In: *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006–2007*, Praha: Akropolis, s. 65-77.

O autorce

Autorka je doktorandkou ÚČJTK FFUK a vyučuje v programu Specializace v pedagogice – Čeština jako cizí jazyk na Akcent College s.r.o.

Poznámky

[1] Liší se od atributů, které komunikativnímu vyučování přisuzují jiní autoři (např. Choděra, 2006, s. 120-134).

[2] Někteří lingvodidaktikové dnes hovoří o tzv. „post-method era“ (Richards & Rodgers [2001]), tedy o době, ve které v cizojazyčném vyučování převládají eklektické přístupy, nikoli jedna metoda.

[3] Ze stejného důvodu by čtenáře nemělo překvapit, že autor uvažuje o „charakteru a úrovni poučení o užívání příslušných gramatických kategorií a jevů v podmínkách společenské komunikace“ (s. 77), ale nezabývá se konkrétními předřečovými a řečovými cvičeními.